

I

NAȘTEREA ALCHIMISTULUI

Verbul „a citi” nu suportă imperativul. Aversiune pe care o împărtășește cu alte câteva: verbul „a iubi”... verbul „a visa”...

Puteți totuși încerca, desigur. Dați-i drumul: „Iubește-mă!” „Visează!” „Citește!” „Citește! Dar citește odată, ce naiba, îți poruncesc să citești!”

— Urcă în camera ta și citește!

Rezultatul?

Zero.

Băiatul a adormit cu nasu-n carte. Fereastra i s-a părut dintr-odată nemărginit de deschisă spre ceva demn de râvnit. Pe acolo și-a luat zborul. Ca să scape de carte. Numai că este un somn vigilent: cartea rămâne deschisă în fața lui. Doar să crăpăm nițel ușa camerei și-l vom găsi așezat la birou, ocupat cuminte cu lectura. Chiar de-am urcat tiptil, de la suprafața somnului tot ne-a auzit venind.

— Ei, îți place?

N-are să ne răspundă nu, ar fi o crimă de lezmajestate. Cartea e sacră, cum să nu-ți placă să citești? Nu, ne va spune că descrierile sunt prea lungi.

Liniștiți de acum, ne vom reîntoarce la televizor. Se mai poate chiar ca această reflecție să suscite o pasionantă dezbatere între noi și ceilalți ai noștri...

— I se par prea lungi descrierile. Trebuie să-l înțelegem, suntem în epoca audiovizualului, evident, romancierii secolului al XIX-lea trebuiau să descrie totul...

— Țsta nu-i un motiv să-l lăsăm să sară jumătate din pagini!

...

Să nu ne mai obosim, băiatul a adormit la loc.

E cu atât mai de neconceput această aversiune pentru lectură, dacă facem parte dintr-o generație, dintr-o epocă, dintr-un mediu, dintr-o familie în care tendința era mai degrabă să ne împiedice să citim.

— Da' mai contenește cu cititul, zău așa, ai să-ți strici ochii!

— Ieși mai curând la joacă, e o vreme superbă.

— Stinge lumina!
E târziu!

Da, era mereu vreme prea frumoasă ca să stai la citit atunci, și prea întuneric noaptea.

Rețineți: cu citit sau fără citit, verbul era deja conjugat la modul imperativ. Fie și la trecut, nu te schimbi ușor. Astfel că cititul era atunci un act subversiv. Descoperirii unui roman i se adăuga excitația neascultării familiale. Dublă splendoare! O, amintirea acelor ore de lectură șterpelite pe sub păături, la lumina lanternei! Ce iute-iute galopa Anna Karenina spre al său Vronski în acele ceasuri ale nopții! Se iubeau ăștia doi, era deja ceva frumos, dar se iubeau împotriva interdicției de a citi, asta era deja și mai bine! Se iubeau împotriva tatei și a mamei, se iubeau în pofida temei la matematică de terminat, în pofida „temei la franceză“ ce trebuia predată, în pofida camerei ce trebuia rânduită, se iubeau în loc să meargă la masă, se iubeau înainte de desert, se preferau unul pe celălalt în locul partidei de fotbal și culesului de ciuperci... se aleaseră și se preferau în loc de orice altceva. Doamne sfinte, ce mai dragoste nemaipomenită!

Și ce scurt era romanul!

Să fim drepti: nu ne-am gândit imediat să-i impunem lectura ca temă. Nu ne-am gândit la început decât la plăcerea lui. Primii săi ani ne-au adus într-o stare de grație. Încântarea absolută în fața acelei vieți noi ne-a dăruit un soi de har. Pentru el, am devenit povestitor. Încă de la deschiderea sa spre limbaj, i-am povestit întâmplări. Era o aptitudine pe care nu ne-o bănuiam. Plăcerea sa ne inspira. Fericirea sa ne dădea aripi. Pentru el, am multiplicat

personajele, am înșirat episoadele, am rafinat șiretlicurile... La fel cum proceda bătrânul Tolkien cu nepoții săi, i-am născocit o lume. La hotarul dintre zi și noapte, am devenit romancierul său.

Dacă nu am avut acest talent, dacă i-am istorisit povestirile altora, și încă mai degrabă stângaci, căutându-ne cuvintele, stâlcind numele proprii, încurcând episoadele, combinând începutul unei povești cu sfârșitul alteia, asta n-avea nicio însemnătate... Și chiar dacă nu am povestit deloc, chiar dacă ne-am mulțumit să citim cu glas tare, eram romancierul său, povestitorul unic, prin care, seară de seară, se strecura în pijamaua visului înainte de a se topi sub așternuturile nopții. Mai bine spus, noi eram Cartea.

Amintiți-vă de această intimitate, atât de puțin comparabilă cu ceva.

Ce mult ne plăcea să-l înspăimântăm pentru pura plăcere de a-l consola! Și cât ne pretindea el spaima asta! Atât de puțin se lăsa păcălit, și totuși tremura de groază. Un adevărat cititor, la urma urmei. Asta era perechea pe care o formam pe atunci, el cititorul, atât de șiret, iar noi cartea, atât de complice!

4

În fond, noi l-am învățat totul din carte în acea perioadă când nu știa să citească. L-am ajutat să se deschidă spre infinita diversitate a lucrurilor imaginare, l-am inițiat în bucuriile călătoriei verticale, l-am înzestrat cu ubicuitate, l-am eliberat de Cronos, l-am cufundat în solitudinea fabulos populată a cititorului... Poveștile pe care i le citeam forfoteau de frați, surori, rude, idealuri duble, escadrile de îngeri păzitori, cohorte de prieteni tutelari preluându-i necazurile, dar care, luptând împotriva propriilor căpcăuni, își aflau și ei refugiul în bătăile neliniștite ale inimii sale. Devenise îngerul lor reciproc: un cititor. Fără el, lumea lor nu exista. Fără ei, el rămânea captiv în consistența lumii sale. Astfel a descoperit calitatea paradoxală a lecturii, care este aceea de a ne abstrage din lume pentru a-i găsi un sens.

Din aceste călătorii se întorcea mut. Asta se întâmpla dimineața și treceam atunci la altceva. La

drept vorbind, nu încercam să aflăm ce câștigase acolo. Iar el cultiva, în mod nevinovat, acest mister. Era, cum s-ar zice, universul său. Relațiile sale particulare cu Albă-ca-Zăpada sau cu oricare altul din cei șapte pitici ai săi țineau de intimitate, ceea ce impune secretul. Mare era bucuria cititorului, această tăcere de după lectură!

Da, l-am învățat totul din carte.

Formidabil era de mare apetitul său de cititor.

Atât de mare, amintiți-vă, atât de mare încât *de abia aștepta să învețe să citească!*

IV

CE-VOM-CITI

(sau drepturile imprescriptibile ale cititorului)

Dreptul de a nu citi

Ca orice enumerare a unor „drepturi” care se respectă, aceea a drepturilor la lectură ar trebui să se deschidă prin dreptul de a nu face uz de el – în cazul de față dreptul de a nu citi –, în lipsa căruia nu ar fi vorba de o listă de drepturi, ci de o capcană vicioasă.

Pentru început, majoritatea cititorilor își acordă zilnic dreptul de a nu citi. Să nu fie cu supărare pentru reputația noastră, între o carte bună și un film prost la televizor, cel de-al doilea are câștig de cauză față de prima mult mai des decât ne-ar plăcea nouă să mărturisim. Și apoi, nu citim în

continuu. Perioadele noastre de lectură alternează adesea cu lungi diete în cursul cărora simpla vedere a unei cărți trezește miasminele indigestiei.

Dar ce este mai important se află în altă parte.

Suntem înconjurați de o sumedenie de persoane întru totul respectabile, uneori licențiate, alteori „eminente” – printre care unele chiar posedă biblioteci foarte frumoase –, dar care nu citesc sau citesc atât de puțin, încât nu ne-ar trece niciodată prin minte să le oferim o carte. Ele nu citesc. Fie că nu simt nevoia s-o facă, fie că au, pe de altă parte, prea multe de făcut (dar tot acolo ajungem, căci acest „pe de altă parte” le copleșește sau le obnubilează), fie că nutresc o altă dragoste și o trăiesc într-un mod absolut exclusiv. Pe scurt, acestor oameni *nu le place* să citească. Ei nu sunt din acest motiv mai puțin frecventabili, ba chiar e un deliciu să-i frecventezi. (Măcar nu ne cer în orice clipă părerea despre ultima carte pe care am citit-o, ne scutesc de rezervele lor ironice în privința romancierului nostru preferat și nu ne socotesc niște înapoiați pentru că nu ne-am năpustit asupra ultimului Cutare, care tocmai a fost tipărit la editura Cutărescu, despre care criticul Cutărică a spus numai lucruri bune.) Ei sunt la fel de „umani” ca și noi, perfect sensibili la nenorocirile din lume, preocupați de „drepturile Omului” și dornici să le respecte în sfera lor de influență personală,

ceea ce este deja mult – numai că iată, nu citesc. N-au decât.

Ideea că lectura „umanizează omul“ este justă în ansamblu, chiar dacă suferă de câteva depri-mante excepții. Suntem fără doar și poate ceva mai „umani“, adică ceva mai solidari cu specia (ceva mai puțin „fiare“) după ce l-am citit pe Cehov decât mai înainte.

Dar să ne ferim să alăturăm acestei teoreme corolarul potrivit căruia orice individ care nu citește ar trebui considerat a priori o potențială brută sau un cretin intolerabil. Altminteri vom face ca lectura să fie socotită o *obligafie morală*, iar acesta este începutul unei escalade care ne va aduce curând în situația de a judeca, de pildă, „moralitatea“ cărților înseși în funcție de criterii ce nu vor avea niciun respect pentru cealaltă libertate inalienabilă: libertatea de a crea. De atunci încolo, noi vom fi brute, oricât de „cititori“ am fi. Și Dumnezeu știe că, în lume, brutele de acest soi nu lipsesc.

Cu alte cuvinte, *libertatea de a scrie nu s-ar putea mulțumi cu datoria de a citi.*

Atunci când îi învățăm pe copii să citească, atunci când îi inițiem în literatură, datoria de a educa constă în fond în a le oferi mijloacele de a judeca liberi dacă simt sau nu că au „nevoie de cărți“. Pentru că, dacă putem perfect admite că o persoană particulară

respinge lectura, este intolerabil ca ea să fie – sau să se creadă – respinsă de lectură.

Este o imensă tristețe, o solitudine în solitudine, să fii exclus din cărți – inclusiv din cele de care te poți dispensa.

2

Dreptul de a sări pagini

Am citit *Război și pace* prima oară la doisprezece-treisprezece ani (mai degrabă treisprezece, eram în a cincea și nu făceam deloc progrese). De la începutul vacanței de vară, îmi vedeam fratele (tot cel cu lectura *Musonului*) afundându-se în uriașul roman, iar privirea devenindu-i tot atât de îndepărtată precum cea a exploratorului care și-a pierdut de multă vreme preocuparea pentru țărâmul natal.

— E chiar atât de grozav?

— Formidabil!

— Ce povestește?

— E povestea unei fete care iubește un tip și se mărită cu un al treilea.

Frater-meu a avut mereu darul rezumatelor. Dacă editorii l-ar angaja să le redacteze „coperta a patra” (acele patetice îndemnuri la citit care sunt lipite pe spatele cărților), ne-ar scuti de multe gogoși inutile.

— Mi-l împrumuți?

— Ți-l dau.

Eram la internat, cadoul era neprețuit. Două volume groase care aveau să-mi țină de cald tot trimestrul. Cu cinci ani mai mare ca mine, frate-meu nu era complet idiot (nici n-a devenit de altfel) și știa în mod pertinent că *Război și pace* nu va putea fi redus la o istorie de amor, oricât de bine adusă din condei. Numai că îmi știa gustul pentru incendiile sentimentale și se pricepea să-mi zgândăre curiozitatea prin formularea enigmatică a rezumatelor. (Un „pedagog“ pe gustul meu.) Cred că misterul aritmetic al frazei lui este cel care m-a făcut să las temporar deoparte colecțiile mele din *Biblioteca Verde*¹, din *Biblioteca Roșu cu Auriiu*² sau din *Semne de Pistă*³ ca să mă arunc în lectura acestui roman. „O fată care iubește un tip și se mărită cu un *al treilea*“... nu văd cine ar fi putut rezista. De fapt, nu am fost dezamăgit, deși se înșelase la socoteală. În realitate, eram patru care o iubeam pe Natașa: prințul Andrei, derbedeul de Anatol (dar poate fi asta numită dragoste?), Pierre Bezuhov și cu mine. Cum nu aveam nicio șansă, am

¹ *Bibliothèque verte*, colecție de cărți pentru tineret creată în 1923 de editura Hachette.

² *Bibliothèque rouge et or*, colecție de cărți pentru tineret creată în 1947 de editura Générale Publicité.

³ *Signes de piste*, colecție de romane pentru tineret, inițial pentru cercetași (*scouts*), creată în 1937 de editura Alsatia.

fost nevoit să mă „identific” cu ceilalți. (Dar nu cu Anatol, o adevărată jigodie!)

Lectură cu atât mai plăcută, cu cât s-a desfășurat noaptea, la lumina unei lanterne, sub cuverturile făcute cort în mijlocul unui dormitor comun de cincizeci de elevi care visau, sforăiau și se agitau în așternuturi. Cortul pedagogului în care scliffea veioza era foarte aproape, dar, ce vreți, în amor joci totul pe o carte. Încă mai simt volumele groase și grele în mâini. Era versiunea de buzunar, cu mușoara frumoasă a lui Audrey Hepburn, pe care o măsură din ochi un Mel Ferrer princiar cu pleoape grele de pasăre de pradă amorezată. Am sărit trei sferturi din carte ca să mă interesez doar de inima Natașei. L-am compătimit totuși pe Anatol când i-a fost amputat piciorul, l-am blestemat pe năucul de prinț Andrei că a stat în picioare în fața ghiulelei la bătălia de la Borodino... („Da' aruncă-te odată la pământ, fir-ar să fie, stai pe burtă, o să explodeze, nu-i poți face una ca asta, ea te iubește!“...) Mi-am arătat interesul pentru dragoste și lupte, și am sărit peste chestiile de politică și de strategie... Teoriile lui Clausewitz trecându-mi foarte pe deasupra capului, am lăsat baltă, pe legea mea, teoriile lui Clausewitz... Am urmărit foarte de aproape necazurile conjugale ale lui Pierre Bezuhov și ale soției sale Hélène („deloc simpatică, Hélène, nu o găseam

deloc simpatică“ ...) și l-am lăsat pe Tolstoi să țină disertații de unul singur despre problemele agrare ale eternei Rusii...

Am sărit pagini, ce mai încoace și-ncolo.

Și toți copiii ar trebui să facă la fel.

În schimb, și-ar putea oferi foarte curând aproape toate minunățiile socotite inaccesibile vârstei lor.

Dacă au chef să citească *Moby Dick*, dar se simt descurajați de expunerile lui Melville privind materialul și tehnicile de vânăre a balenelor, copiii nu trebuie să renunțe la lectură, ci să sară pagini, să sară peste acele pagini și să-l urmărească pe Ahab fără să se mai preocupe de rest, așa cum el își urmărește alba¹ sa rațiune de a trăi și muri! Dacă vor să facă cunoștință cu Ivan, Dmitri, Alioșa Karamazov și inimaginabilul lor tată, să deschidă și să citească *Frații Karamazov*, o fac pentru ei, chiar dacă trebuie să sară peste testamentul starețului Zosima sau peste legenda Marelui Inchizitor.

Un mare pericol îi paște dacă nu decid singuri ce anume este la îndemâna lor sărind peste pagini la alegere: o vor face alții în locul lor. Aceștia se vor înarma cu foarfeca mare a imbecilității și vor tăia tot ce socotesc prea „dificil“ pentru ei. Treaba asta dă niște rezultate înspăimântătoare. *Moby Dick* sau

¹ Este vorba de Marea balenă albă, obsesia căpitanului Ahab din *Moby Dick* (1851), romanul lui Herman Melville (1819-1891).

Mizerabilii reduși la rezumate de 150 de pagini, mutilate, distruse, pricăjite, mumificate, *rescrise* pentru ei într-o limbă famelică presupusă a fi a lor! Este ca și cum m-aș amesteca eu să redesez *Guernica* sub pretextul că Picasso ar fi aruncat prea multe linii pentru niște ochi de numai doisprezece sau treisprezece ani.

Și apoi, chiar și deveniți „adulti”, chiar dacă ne este greu s-o recunoaștem, ni se mai întâmplă încă și nouă „să sărim peste pagini”, din motive care ne privesc doar pe noi și cartea pe care o citim. Ni se mai întâmplă de asemenea să ne interzicem absolut s-o facem, să citim totul până la ultimul cuvânt, socotind că aici autorul o cam lungeste, că își cântă o arie la flaut în mod destul de gratuit, că în cutare loc cade în repetiție, iar în altul de-a dreptul în tâmpenie. Orice am spune, plictiseala aia îndărătnică pe care ne-o impunem atunci nu ține de *datorie*, ea este o categorie a plăcerii noastre de cititor.

3

Dreptul de a nu termina o carte

Există treizeci și șase de mii de motive de a abandona un roman înainte de sfârșit: sentimentul de deja-citit, o istorie care nu ne reține atenția, totala noastră dezaprobare față de teoriile autorului, un stil care ne îngrozește sau, dimpotrivă, o absență a scriiturii pe care nu o compensează nimic de natură a ne face să mergem mai departe... Inutil să mai enumerăm încă alte 35 995 de motive, printre care trebuie totuși să amintim caria dentară, persecuțiile șefului de la serviciu sau un seism al inimii care ne pietrifică mintea.

Ne cade cumva cartea din mână?

N-are decât să cadă.

La urma urmei, ca să fii Montesquieu nu-i de ajuns să vrei, nu-ți poți oferi la comandă consolarea unei ore de lectură.

Totuși, printre motivele noastre de a abandona o lectură există unul care merită să ne rețină un pic:

sentimentul vag al unei *înfrângeri*. Am deschis, am citit și m-am simțit foarte curând năpădit de ceva ce simțeam a fi *mai puternic* decât mine. Mi-am adunat neuronii, m-am luat la trântă cu textul, dar nu era nimic de făcut, degeaba am eu sentimentul că ceea ce este scris acolo merită să fie citit, eu unul nu pricep nimic – sau atât de puțin că tot aia este –, simt acolo o „ciudățenie“ care nu mă lasă s-o apuc.

Las baltă cartea.

Sau, mai degrabă, o las deoparte. O pun în bibliotecă cu proiectul vag de a mă întoarce cândva. Romanul *Petersburg* al lui Andrei Belii, Joyce cu al său *Ulysse*, *Sub vulcan* al lui Malcolm Lowry m-au așteptat câțiva ani. Există altele care încă mă așteaptă, printre ele unele pe care probabil nu le voi prinde din urmă niciodată. Nu este o dramă, așa stau lucrurile. Noțiunea de „maturitate“ este un lucru ciudat în materie de lectură. Până la o anumită vârstă, nu avem vârsta potrivită pentru anumite lecturi, fie. Dar, contrar sticlelor cu vin bun, cărțile bune nu îmbătrânesc. Ele ne așteaptă pe rafturi, noi suntem cei care îmbătrânim. Când ne credem suficient de „copti“ pentru a le citi, purcedem la atac încă o dată. Atunci, din două una: sau întâlnirea are loc, sau este un nou fiasco. Poate că vom mai încerca, poate că nu. Dar cu siguranță nu este vina lui Thomas Mann

dacă eu nu am putut până acum să ajung în vârful *Muntelui său vrăjit*.

Marele roman care ne ține piept nu este neapărat mai *dificil* decât un altul... există între el – oricât de mare ar fi – și noi – oricât de apti de a-l „înțelege“ ne-am considera – o reacție chimică ce nu are loc. Într-o zi *simpatizăm* cu opera lui Borges, care până atunci ne ținuse la distanță, dar rămânem pe toată durata vieții străini față de aceea a lui Musil...

Atunci avem de ales: sau să credem că este din *vina noastră*, că ne lipsește un element, că avem în-lăuntrul nostru o parte de prostie ireductibilă, sau să scotocim în direcția foarte controversatei noțiuni de *gust* și să încercăm să întocmim harta gusturilor noastre.

Este prudent să le recomandăm copiilor noștri cea de a doua soluție.

Cu atât mai mult cu cât ea ne poate oferi această plăcere rară: să recitim înțelegând în sfârșit *de ce* nu ne place. Și încă o plăcere rară: să-l auzim fără emoție pe supraveghetorul de serviciu zbierând în urechile noastre:

— Dar cuuuuuuuuum este cu putință să nu vă placă Stendhaaaaal?

Iac-așa.

4

Dreptul de a reciti

Să recitesc ceea ce mă îndepărtase prima dată, să recitesc fără să sar pasaje, să recitesc sub un alt unghi, să recitesc pentru a verifica, da... cu toții ne acordăm acest drept.

Dar recitim mai întâi în mod gratuit, pentru plăcerea repetiției, pentru bucuria regăsirii, pentru punerea la încercare a intimității.

„Mai spune, mai spune“, zicea copilul care eram pe atunci... Relecturile noastre de adulți țin de acea plăcere: încântarea în fața unei permanențe și descoperirea ei de fiecare dată atât de bogată în noi minunății.